

Tilburger of Tilbörger

Uitgaande van de oorkonde gedateerd 21 mei 709, waarin de Frankische grootgrondbezitter Engelbert een te Alphen gelegen domein met elf horige hoeven schonk aan Sint-Willibrordus, ligt het voor de hand te veronderstellen dat de schrijver ervan met 'Actum publice Tilliburgis' aan het slot onze stad bedoelde. Zonder datum en localisering zou de inhoud van zijn document van weinig waarde zijn, dus schreef hij: 'Publiekelijk opgemaakt te Tilliburg'.

Al veel is er nagedacht en geschreven over de betekenis van Tilli, zonder dat er een iedereen bevredigende verklaring gegeven is. Het Latijn waarin de tekst geschreven staat, zal wel Kerklatin zijn; men sprak dus uit: Tielie boer zijes. Lang hebben we gedacht dat de uitgang -is van die plaatsnaam een ablatief (zesde naamval) van burgus [boergoes] weergaf. In 2002 verraste Lauran Toorians ons in de 20^e jaargang van het tijdschrift 'Tilburg', op bladzijde 66, met het verlossende idee dat die uitgang weleens de functie van een locatief (plaatsaanduiding) met de betekenis in/bij zou kunnen voorstellen.

Niettemin bekommeren we ons nu om een plaatsnaam die dertienhonderd jaar geleden 'burg' heette. Lang tevoren verstonden de Romeinen onder zo'n naam: klein kasteel, grensversterking, kleine stad; in de tiende eeuw betekende het 'stad'. Later ontstond de schrijfwijze burch (die de uitspraak eerlijker weergeeft). Wij hadden dus het Latijnse woord burgus zonder de uitgang -us overgenomen, maar spraken het woord anders uit. De Duitsers honoreerden met hun Burg de Latijnse uitspraak; de Fransen evenaarden de oorspronkelijke klinker door ou te schrijven; de Engelsen bleven ook niet achter, maar syllabiseerden de door ons onbewust uitgesproken stomme e (svarabhakti) tussen de r en de g/ch: borough. Het mag niet als een dwaling gelden dat de Zweden borg schrijven voor burcht; die vorm is te onzent al eeuwen geldig.

Het woordje burg leende zich uitstekend voor de vorming van plaatsnamen: Middelburg, Aardenburg, Domburg, Rijsburg, Elburg, Valkenburg, Hamburg, Sint-Petersburg, enz. De inwoners van dergelijke plaatsen heten: Middelburger, Aardenburger, Domburger, Rijsburger, Elburger, Valkenburger, Hamburger, Sint-Petersburger, enz. Een inwoner van Tilburg heet dus zonder problemen: Tilburger. Zoals we naast een Bekenaar en een Goirlenaar ook 'enen Bikse' en 'ene Golse' kennen, zo noemt men een Tilburger in zijn dialect 'Tilbörger'.

Het woord Tilbörger is evenals Tilbörigs niet rechtstreeks afgeleid van Tilburg, maar van de bijvorm Tilborg. Van Dale zegt van dit borg: "verouderd, = burcht". Intussen is dit burcht gebleken hetzelfde te zijn als burg.

De spelling kende in de loop der tijden wel speling; in een oorkonde uit 1157 komt voor: Tilborg; in een uit 1192 Tilburch; uit 1196 Tilburg; uit 1205 Tylburg; uit 1214 Thilborho; uit 1222 Tilborh; en uit 1224 Tilobort. Ook de achternaam (Van) Tilburg kent de nodige varianten: Van Tilburgh, (Van) Tilburghs, Van Tilborg, Van Tilborgh, Van Tilborght, Van Tilborgt, Van Thilborgh, Van Tilbourg, Tilborghs, Tilburgs, Tilburck, Tulburch, Tilborch, Tilleborch, Tilleburch. De langstgeleden geregistreerde onderging dat in 1340 te Turnhout: Gerardus de Tilborch.

In het Tilburgs dialect is het niet vreemd dat een woord(deel) als borg bij verlenging zijn klinker inruilt voor een ö; hieraan doen bijv. mee: kòp > köpke, stòp > stöpke, ròk > ròkske, stòk > stökske, hòk > hòkske, kòrst > kòrsje. Er zijn ook Nederlandse woorden met een o die in Tilburgs dialect een ö krijgen: koster > köster, stolp > stölp, dorp > dörp. Zonder bezwaar mogen we dus de eeuwenoude bijvorm van Tilburg, zijnde Tilborg, opvatten als de basis van afleidingen als Tilbörger en Tilbörigs.

Ook verwante woorden als burger en burgemeester hadden in het verleden vormen met met een o. In het Middelnederlandsch woordenboek vinden we de lemma's borger, borgergelt, (burgergelt), borgermeester (burgermeester), borgerscap en borginne vóór het woord 'boringe', en niet tussen woorden die met -bu- beginnen.

Het Etymologisch woordenboek van het Nederlands geeft als oudste vindplaats van borghere, burger in het meervoud: 1278. Dit Middelnederlandse borg(h) er kwam ook in het Duits voor, en het Middelnederduits kende (vielleicht auch) bürger. We kunnen veilig aannemen dat ons dialectische bürger ontstaan is in de tijd dat de Nederlandse benaming 'borger' was. Jammer dat er eeuwen geleden geen Tilburger tijd heeft gehad om zijn taal vast te leggen!